

Arnon Grunberg (foto: Sander Voerman)

INTERVIEW MET SCHRIJVER ARNON GRUNBERG

'DE BUREAUCRATIE IS FASCINEREND'

Arnon Grunberg liep mee met de Immigratie- en Naturalisatiedienst en de Dienst Terugkeer & Vertrek. In Polen, Georgië en Oekraïne sprak hij met vluchtelingen. Hij schreef hierover het actuele en voor docenten (maatschappijleer) leerzame en relevante boek *De vluchteling, de grenswacht en de rijke Jood.* M&P* sprak met Grunberg.

IVO PERTIJS

Het was een absurd toeval dat drie dagen na de presentatie van mijn boek het kabinet viel over wat ik zou willen noemen een imaginair probleem als je puur naar de aantallen kijkt. Het geeft aan dat het thema vluchtelingenbeleid - het woord crisis laten we wel erg gemakkelijk vallen - iets is waarmee we mensen kunnen mobiliseren. Als ik op de radio iets over dit thema zeg, dan gaat een deel van Twitter los. Als ik het over het overlijden van Marga Minco heb, dan blijft het relatief rustig. Het vluchtelingenbeleid verdeelt mensen. Met *De vluchteling, de grenswacht en de rijke Jood* probeer ik nuance aan te brengen. Ik vind dat je niemand tot zondebok moet maken. Ook politici niet, al ben je het met ze oneens, maar ook zeker vreemdelingen niet. Dit is een groep mensen die al veel te verduren had. Tegelijkertijd kan ik mij voorstellen dat mensen liever geen azc als naaste burens hebben. Mensen willen ook liever geen middelbare school naast hun deur. Het gaat minder om afkomst en cultuur. De overlast zit meestal in de demografische samenstelling. Mijn hypothese luidt: Zet honderd jonge mannen bij elkaar, laat ze wachten en op een gegeven moment krijg je overlast. Mensen vergeten dit weleens. Ze zeggen dat het met Oekraïners in Nederland wel goed gaat. Oekraïense mannen [tussen de 18 en 60 jaar, red.] mogen het land niet verlaten, dus heb je een andere demografische opbouw van Oekraïners die naar Nederland komen. Dat zijn vrouwen, kinderen en oude van dagen. Deze belangrijke nuance wordt over het hoofd gezien', vertelt Arnon Grunberg. De schrijver benadrukt dat hij het belangrijk vindt dat mensen de feiten kennen. Daarom legt hij de ingewikkelde asielprocedure in zijn boek uit. 'Weinig mensen weten hoe deze procedure in zijn werk gaat. Ook ik had niet alle schakeringen en details in mijn hoofd voordat ik aan dit boek begon, terwijl ik mij toch al lange tijd met vluchtelingen bezighoud', legt de schrijver uit.

Bij de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) mocht u zogenoemde gehoren bijwonen waarin asielzoekers hun verhaal moeten doen. Dat was bijzonder. 'Het is niet evident dat je bij deze gesprekken mag zijn. De hoogste baas van de IND gaf hier persoonlijk toestemming voor. De IND wil open zijn. Tegelijkertijd ligt het politiek gevoelig om een journalist binnen te laten. Het was op basis van vertrouwen. In 2006 ging ik bijvoorbeeld met het leger mee. Ik loop niet mee om mensen te beschadigen, maar ik wil wel een eerlijk beeld geven.'

IEDERE LEERLING IS BEÏNVLOED DOOR WAT HIJ THUIS MEEKRIJGT. HIJ ZET ZICH HIERGEEN AF OF GAAT ERIN MEE. IK DENK DAT JE EEN INTERESSANTE DISCUSSIE OVER VREEMDELINGEN KUNT VOEREN.

Wat bleef u het meest bij in de periode dat u met de IND meeliep?

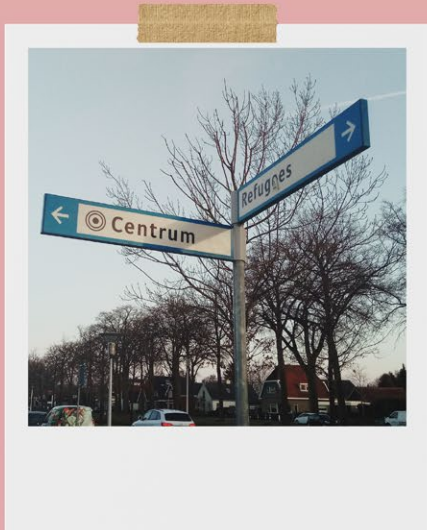
'Het is anekdotisch bewijs, maar de ernst en toewijding waarmee die gehoren werden gedaan. Wij denken dat een vluchtverhaal een simpel verhaal is, maar het is altijd ingewikkeld. In het systeem zitten allerlei prikkels om je vluchtverhaal aan te passen aan wat je denkt dat mensen willen horen. Daarnaast spelen culturele verschillen een rol en komen mensen uit oorlogsgebieden. Ik beschrijf een gehoor waar ik bij zat. Het was een hete dag. Het gehoor duurde ontzettend lang. Hoewel ik een getraind lezer ben begreep ik helemaal niets meer van het verhaal! (lacht) Het was zo'n ingewikkeld verhaal.

Ik dacht: "Wat is daar echt gebeurd?" Eigenlijk zou iedereen die uit een onveilig land komt in een Oekraïne-traject terecht moeten komen. Dat zou zoveel druk wegnemen. Dit is beter voor zowel die mensen als voor de samenleving.'

U mocht ook meelopen met de Dienst Terugkeer & Vertrek (DT&V).

'Dat is eigenlijk het afvoerputje. Iedereen die ik sprak zei dat gedwongen terugkeer ineffectief is, maar als je dat middel niet meer hebt, dan moet je de grenzen openen. Ik begrijp het dilemma goed. Ik noem het voorbeeld van de vreemdeling die naar België werd uitgezet en die eerder in Nederland terug was dan de marechaussee. Mensen krijgen een wat in de volkstaal heet "oprotpremie". Daardoor is dit voor sommige arme mensen uit armere landen, bijvoorbeeld Albanië, een reden om het om de zoveel jaar te proberen. Enfin, ik beschrijf dit in mijn boek en de ambtenaren hadden ook hier begrip voor deze familie en hun motieven. Of begrip genoeg is, is een andere vraag - en wellicht ten overvloede, de overgrote meerderheid van de vluchtelingen komt hier natuurlijk niet voor een oprotpremie. Ik heb nu juist in mijn boek een zo volledig mogelijk beeld van de vluchteling willen geven.

Daarnaast is de medische zorg zo inaccuraat. In mijn boek beschrijf ik het verhaal van een Marokkaanse jongen die zelf terug wilde omdat zijn vader op sterven lag. Deze jongen had duidelijk zware psychische problematiek. Dat vond ik schrijnend en het was moeilijk om bij het gesprek te zitten. Je ziet daar dat het systeem vastloopt. Zo'n jongen zoekt denk ik niet zelf hulp. Het liefst wil je hem onder de arm nemen en met hem naar een psycholoog of psychiater gaan. Er zijn veel vluchtelingen met psychiatrische problematiek. Deze problematiek blijft zwaar onderbehandeld, omdat hier geen middelen voor zijn. Ik deed ook projecten bij psychiatrische inrichtingen. Daar vinden met regelmaat geweldsdelicten plaats. Ongecontroleerde agressie maakt een psychiatrisch patiënt een psychiatrisch patiënt. Onder vluchtelin-

'Ik ben benieuwd wat leerlingen antwoorden op de vraag wat een asielzoeker is en wat een vluchteling' (Wegwijzer in Ter Apel en woord van welkom in Groningen, foto: Wikimedia Commons)

gen is die groep denk ik zwaar oververtegenwoordigd, zelfs ook onder soldaten die uit oorlogsgebieden terugkeren. Dat is begrijpelijk. Het probleem is slechts ten dele een bed en een plek. Het is hetzelfde als een dokter die je bij kiespijn zegt dat je vier paracetamolletjes moet nemen. Dat helpt even, maar het is geen oplossing.'

In discussies over migratie spelen allerlei begrippen een rol, zoals asielzoeker, vluchteling en migrant. Wat raadt u docenten aan bij het bespreken van deze begrippen?

'Vraag aan leerlingen wat een asielzoeker is. Wat is een vluchteling? Ik ben benieuwd naar de antwoorden die leerlingen geven. Iedere leerling is beïnvloed door wat hij thuis meekrijgt. Hij zet zich hiertegen af of gaat erin mee. Ik denk dat je een interessante discussie over vreemdelingen kunt voeren. Over middelbare scholen hoor je vaak dat gevoelige onderwerpen worden gemeden. Ik vind dat een onderschatting van de leraar en van de leerling. Het maakt voor mij niet uit of je op een vmbo of een vwo lesgeeft. Mijn oudste zoon zat op het vmbo, dus ik liep er vrij veel rond. Ik deed ook zelf projecten op het vmbo. Op het vmbo zit een diverse populatie. Er zitten ook gymnasiasten tussen die geen enkele trek hadden om te werken. Over grenzen gesproken: de grens tussen een gymnasiast en een vmbo-leerling is minder groot dan we denken. Er wordt ontzettend veel over de leescrisis gesproken. Als ik kijk naar de boeken die mijn oudste zoon op het vmbo kreeg, dan was dit consequent een onderschatting

van leerlingen in de onderste regionen van het middelbaar onderwijs. Daarnaast lezen leraren minder. De leescrisis en de crisis van de democratie hebben wel enigszins met elkaar te maken. Als mensen niet meer kunnen lezen functioneert een democratie moeilijker. Een democratie bestaat bij het idee dat mensen zich informeren. Ik geloof overigens niet dat onderwijs een wondermiddel is, maar dat is weer een andere discussie. Het gaat hoe dan ook om mondigheid, juist in een democratie, dat je discussies met leerlingen aan kunt gaan en dat leerlingen dan best veel mogen zeggen. Dat is de beste manier om een debat te voeren. Ik vind dat je altijd met iedereen in gesprek moet gaan. Zo stond ik er altijd als schrijver in. Je moet ook praten met mensen die asielzoekers parasieten noemen of zeggen dat die mensen niet nuttig zijn. Je moet dan de discussie voeren en vragen stellen zoals: "Is ieder kind dat in Nederland geboren wordt nuttig? Wat is nuttig dan?". Dat zijn wezenlijke discussies.'

Op het einde van uw boek schrijft u over het natiestaatprivilege. Mensen vinden iets van erfelijk koningschap, maar nemen voor lief dat geboorteplek en nationaliteit bepaalde voorrechten met zich meebrengen.

'Het natiestaatprivilege komt uit een erg goed boek van de Duitse socioloog Steffen Mau [*Sortiermaschinen*, red.] waarin hij de geschiedenis van grenzen beschrijft. Het is een wezenlijke discussie die we zouden moeten voeren en die ik met mijn boek hoop aan te zwengelen. Vinden we het normaal dat je als Nederlander een voorrecht hebt dat je naar

vrijwel alle landen in de wereld kunt reizen? Vind je dat je een enorm recht op mobiliteit hebt? Vind je het terecht dat als je de pech had om bijvoorbeeld in Mali te worden geboren, dat je naar nog geen acht landen mag reizen, tenzij je over enorme middelen beschikt? Als je in het debat alleen naar Nederland kijkt, dan doe je, wat ik noem, aan nationaal-humanisme. Dat vind ik hypocriet. Mensen zeggen dat we armoede moeten bestrijden. Ik weet niet of je asielmigratie en arbeidsmigratie goed kunt scheiden. Puur juridisch gezien wel, maar praktisch gezien veel minder. Als het goed is gaat iemand die een status krijgt aan het werk. Alle economen weten dat migratie de meest effectieve manier is om aan armoedebestrijding te doen. Het is zo oud als de geschiedenis van de mensheid. Ik vind dat we migratie breder moeten trekken. Een Tukker die naar de Randstad verhuist of een Randstedeling die zich in Zuid-Limburg vestigt migreert ook. Dat geldt eveneens voor een Nederlander die in Berlijn gaat wonen en voor iemand die van Damascus naar Groningen gaat. Dit zijn allemaal migranten. Het ligt minder uit elkaar, dan we denken. De beeldvorming is cruciaal.'

De vluchteling, de grenswacht en de rijke Jood is niet uw eerste boek dat over migratie gaat of over je ergens thuis voelen. Wat spreekt u in deze thema's vooral aan?

'Mijn ouders waren vluchtelingen, al hebben ze zichzelf nooit zo genoemd. Ze kwamen uit een ander land, Duitsland. Ik besepte daardoor goed hoe het is om in een land te wonen waar je niet bent

geboren en waar je niet zelf voor koos. Dat is een dubbel gevoel. Dit zag ik van nabij en kan ik volledig begrijpen. Integratie verloopt op allerlei manieren. Daar doen we denk ik te krampachtig over. Het is heel begrijpelijk dat je naar een soort thuisland blijft verlangen, ook al kun je daar om wat voor reden dan ook niet meer wonen. Als je autarkisch bent, dan heb je een andere band met het land waarop je woont. Die vanzelfsprekende band hebben we niet meer. Er is een fundamentele thuisloosheid waaraan we moeten wennen. Het woord kosmopoliet heeft al heel lang een dubbele betekenis; dikwijls een antisemitische. Het wordt vaak gebruikt als zogenaamd hondenfluitje. Dat geldt trouwens ook voor het woord globalist. Maar goed, laten we het antisemitisme even laten voor wat het is.

De vraag blijft hoeveel thuis je nodig hebt. Men maakt onderscheid tussen de *somewheres* en de *anywheres*. Ik begrijp dat er mensen in een Noord-Brabants dorp zijn die daar altijd willen blijven wonen. De realiteit is dat veel mensen voor economische redenen ergens anders heen moeten. Dat geldt ook binnen landen, anders hadden we geen steden. Ik denk dat we een zekere mate aan thuisloosheid en onherbergzaamheid moeten omarmen. Dat is niet zo erg. Al begrijp dat ik je andere mensen niet kunt dwingen die thuisloosheid te omarmen.

Komt onze eigen migratiegeschiedenis te weinig aan bod in het debat?

'Ik vind eigenlijk van wel. Er wordt gedaan alsof de Nederlander hier al eeuwen woont. Historisch besef is niet alleen weten wanneer Willem I leefde. Dat is misschien wel het minst interessant. Mensen moeten weten dat het niet vanzelfsprekend is zoals het nu is. Daar begint historisch besef mee. Dat het ooit anders was en dat het ook anders had kunnen zijn nu. De geschiedenis gaat ergens heen. De hegeliënse opvatting over de geschiedenis, die toch een duidelijk doel zou kennen, is niet de mijne. Ik zie meer chaos. Wat voor de thuisloosheid geldt, geldt voor de chaos. Bestrijden of omarmen? Ik zou zeggen zoveel mogelijk omarmen; bestrijden alleen daar waar het echt nodig is.

Neem je een afslag, dan sluit je andere afslagen uit. Het een leidt tot het ander. Oorzaak en gevolg. De opwinding over de Bulgarenfraude leidde tot de Toeslagenaffaire. Tegelijkertijd moeten we niet doen of het onvermijdelijk is. Je moet de overmacht van het individu niet groter maken dan het is, maar propageer ook het fatalisme niet. Je weet

nooit in hoeverre jij verschil maakt, al was dit maar op individueel niveau. Dat weet je achteraf pas.'

De bureaucratie speelt een belangrijke rol in uw boek. Vanwaar uw fascinatie met dit thema?

'Ik verwijs naar de mooie parabel *Voor de wet* van Kafka. Het idee dat er een wet is en dat je voor een wet staat... dat vond ik zo van toepassing. Zeker nadat ik in Ter Apel was geweest. Het wachten en de onduidelijkheid voor welke wet we eigenlijk staan; met name verleden zomer toen zoveel mensen buiten moesten kamperen. De bureaucratie is fascinerend. Deze is onvermijdelijk, omdat een verzorgingsstaat een bureaucratische staat is. Je wilt ook transparant en rechtvaardig zijn. Dit betekent soms dat ambtenaren die beleid uitvoeren niet meer de menselijke maat in de gaten kunnen houden. Er zitten allerlei spanningsvelden die ik erg interessant vind. Het feit dat toeval ook daar een rol speelt. De ene gehoordmedewerker van de IND zal misschien zeggen: "Ja, ik doe het". Een andere medewerker zegt *nee*. Natuurlijk heb je toetsing, een hoger beroep, et cetera. Je moet geluk hebben, ook in een bureaucratie.'

Zoals de asieladvocaat die in uw boek zegt: "Het is een geluksspel, de ene rechter is de andere niet." Vervolgens verwijst hij naar een specifieke rechter.

'Deze rechter - Steffie van Lokven - zegt zelf dat ze anders beslist dan haar collega's. Ik legde dit voor aan Geert Corstens. Hij is de voormalige president van de Hoge Raad. Corstens stribbelde wat tegen. Toch is dit ook een feit. Die advocaat is niet gek. Als hij weet met welke rechter hij te maken heeft, dan weet hij of zijn zaak kansloos is of niet. Ik wil niet cynisch over het systeem doen. Het is een uitnodiging om te beseffen dat je met mensen hebt te maken die geen robots zijn. Misschien is dat maar goed ook. Ik denk niet dat AI [artificiële intelligentie, red.] beter als rechter zou functioneren. Integendeel, met name vanwege de complexe verhalen. In Ter Apel werd mij verteld dat mede door reisbegeleiders, mensensmokkelaars, of hoe je deze mensen ook noemt, veel vreemdelingen eerder van beleidswijzigingen op de hoogte zijn dan ambtenaren zelf. Dat betekent ook dat vreemdelingen hun verhalen vaak aanpassen aan

de plek waar ze zijn. Dit zou ik eveneens doen. Als je weet dat de beslissing een beslissing van leven of dood kan zijn, dan zeg je wat ze willen horen of wat je denkt dat ze willen horen.'

In uw boek geeft u voorbeelden van vluchtelingen die zichzelf liever geen vluchteling noemen.

'Vluchteling is een stigmatiserend woord. Ik begrijp goed dat mensen niet in dat vakje willen worden gestopt. Dat lijkt mij een gezonde reactie. Een vluchteling is geen volwaardige burger. Je hoort er net niet bij en je hebt het gevoel dat je zo weer buiten kan worden gezet. Ik houd niet van het woord, maar het is een stigma. Je hebt geen enkele garantie dat wij niet hoeven te vluchten, om wat voor reden dan ook.'

In het publieke debat wordt ook wel naar de woedende of boze burger verwezen, ook als het om het vluchtelingenbeleid gaat.

'Ik denk dat we te snel in de woedemodus schieten. Er wordt vaak gedacht dat woede de katalysator voor verandering is, maar woede is denk ik ook de katalysator voor ellende en onbegrip. Woede verscheurt samenlevingen. Ik weet niet of woede een prettige emotie is. Als ik aan relaties op microniveau denk, dan is het onprettig samenleven met iemand die altijd boos is. Ik denk dat we woede te veel als iets positiefs zijn gaan zien. Soms kan woede een middel zijn om massa's mee te mobiliseren en tot een positieve verandering te komen, maar ik denk dat dit vaak wordt overschat en dat woede een katalysator voor destructiviteit is.' ♦

* *De vluchteling, de grenswacht en de rijke Jood* verscheen bij uitgeverij Pluim.